

JEZIČKE POUKE

1. *Greški ili grešaka?* — U jednom napisu o jeziku (u novinama) nailazimo na ovakvu rečenicu: »On... čitaoca šteti ne samo od *greški* što vrve po knjigama i novinama...«

Istaknuta riječ spada u kategoriju imenica ž. roda sa suglasničkim skupom na kraju osnove (*grešk-*) kod kojih je jako izraženo kolebanje u obliku genitiva mn. Mogućna su tri oblika ovog padeža, vrlo rijetko sva tri kod iste imenice (jezik teži da eliminiše treći oblik), ali su dva oblika dosta česta.

Od tri oblika gen. mn. koji se danas upotrebljavaju u književnom jeziku najstariji je onaj s nastavkom *-ā* i nepostojanim *a* između krajnjih suglasnika osnove — javlja se od XIV vijeka (krušaka, bitaka, smokava, zemalja itd.). Vrlo rano, pod uticajem imenica ž. roda na suglasnik, prodiere u ovaj padež nastavak *-ī*, bez nepostojanog *a*. Đ. Daničić ga bilježi već od XV vijeka (molbi, borbi, tužbi, smetnji, patnji, kavgi, tajni i dr.). Treći je oblik s nastavkom *-ā*, ali bez nepostojanog *a*. Neka pravila postoje, ali ona nisu čvrsta.

Iz navedenih primjera za nastavak *-ī*, na primjer, vidimo da su to većinom imenice na *-ba* i *-nja*, što je T. Maretić još poodavno konstatovao. (Kod imenice na *-nja* ovo se odnosi na sve glagolske imenice, dok one s konkretnim zgačenjem, čiji je broj neznatan, imaju prvi tip tvorbe: sūknja-sukanja, višnja-višanja, trēšnja-trešanja i još neke — ovu posljednju treba razlikovati od glag. imenice prema glagolu tresti: trēšnja-trēšnjī).

Oblik gen. mn. zavisi i od suglasnika u suglasničkom skupu: nastavak *i* imaju najčešće one imenice u kojih je jedan suglasnik sonant ili su oba sonanti (kavgī, psovkī, slamkī, majkī, sjenkī, tortī, vatrī, sačmī, kletvī, rezervī, normī i dr., ali samo: djevojaka, karata, zemalja).

Oblici na *-ī* i na *-ā* bez nepostojanog *a* često idu naporedo: sumnjī i sumnjā, patnjī i patnjā, tajnī i tajnā, kalfī i kalfā, kavgī i kavgā

U Pravopisnom rječniku dat je veći broj imenica koje se kolebaju između nastavka *-ī* i nastavka *-ā* s nepostojanim *a*: primjedabā i primjedbī, ženidabā i ženidbī, udadabā i udadbī, klopakā i klopkī, motakā i motkī, dojakā i dojkī, čavakā i čavkī, vatarā i vatrī. Međutim, u praksi oblik na *-a* biva sve više potiskivan, što govori da se jezički razvoj kreće u korist nastavka *-ī*. To zavisi i od stila. U prodiranju ovog nastavka »prednjači« govorni jezik, a u pisanju najbliži je tome jezik štampe.

Tako smo se vratili na pitanje koje je postavljeno u početku: *greški ili grešaka*? Da li i ova imenica pripada kategoriji imenica na koje je malo prije ukazano?

Pregledamo li u Pravopisnom rječniku imenice sa završetkom osnove *-šk*, vidjećemo da dvosložne gotovo sve imaju gen. mn. s nepostojanim *a* i nastavkom *-ā* (grešaka, ćušaka, krušaka, pušaka, šišaka, šušaka) a i neke trosložne (omašaka, viljušaka), dok nekoliko njih, zbog glasnovnih ili semantičkih razloga, imaju dvojak oblik gen. mn. (drški i držaka, zaprški i zapržaka, vaški i vašaka). Slično je stanje i kod imenica sa završetkom osnove na *-sk* (dasaka, fresaka, gusaka, ljusaka, pljusaka, tresaka, vrisaka), s tom razlikom što imenice *pl(j)oska* i *trska* imaju samo gen. mn. na *-ī* (*pl(j)oski*, *trski*), a nekoliko imenica ima dva oblika gen. mn. Iz toga možemo izvući zaključak da suglasnički skup (*strujni sugl.* + *k* još uvijek pruža snažan otpor nastavku *-i* u gn. mn. u književnom jeziku.

Prema tome, odgovor na postavljeno pitanje je: u književnom jeziku korektan je oblik gen. mn. *grešaka*.

2. *Poznati i poznavati* — U istom napisu (o jeziku) nalaze se i sljedeće dvije rečenice: »... ako se do detalja ne *pozna* svoj književni jezik ...« i »... lektor treba... da *pozna* jezička pravila ...«

Poznati je glagol svršenog vida, sa osnovnim značenjem »dobiti, postići, steći znanje o kome ili čemu« (RMS), a od njega je derivacijom (izvođenjem) dobiven nesvršeni glagol *poznavati*. U navedenim primjerima, međutim, glagol svršenog vida upotrijebljen je u značenju glagola nesvršenog vida.

Još je Maretić u svojoj gramatici i stilistici ukazao na ovu nepravilnost: »Glagol poznati je u gdje kojim krajevima (u Dubrovniku i u Slavoniji) trajan — Maretićev termin za nesvršene glagole — moja napomena — S. M., npr. odavno ja njega *poznam* (mjesto *poznajem*)« — t. 484 f.

Ova je upotreba danas znatno rasprostranjena u zapadnim krajevima, a prodire i u književni jezik. Nailazimo na nju i u bosansko-hercegovačkom standardnom izrazu, a, evo, upotrijebio ju je i jedan jezički stručnjak.

Ovdje treba ukazati na oblike 3. 1. mn. prezenta ovih glagola, koji se razlikuju samo po kvantitetu volaka *a*; *pòznajū* od *poznati* i *pòznājū* od *poznavati*. Nije isključeno da je preko ovih oblika u svim licima prezenta došlo do upotrebe glagola *poznati* kao imperfektivnog.

Rečenice date u početku korektno glase: »... ako se do detalja ne *poznaje* svoj književni jezik ...« i: »... lektor treba... da *poznaje* jezička pravila ...«

3. *Još o mjestu enklitike* — U rečenici: »Na osnovu podataka... da se zaključiti da u dnevnom listu »Oslobođenje«... stalno su zaposlena tri lektora« očigledno je da je enklitika *su* na pogrešnom mjestu. Mada je red riječi u srpskohrvatskom jeziku slobodan, neka pravila ipak postoje. Maretić je još 1899. godine konstatovao da je »namještaj enklitika dosta slobodan«, ali da »za njihov namještaj ima ipak nekoliko stalnih pravila« (t. 442. b). Jedno od tih pravila, koje se tiče na-

vedene rečenice (iz jednog napisa o jeziku, dakle iz pera jezičkog stručnjaka), jeste sljedeće: Enklitikama je mjesto odmah iza veznika u zavisnim rečenicama» (t. 442. e). Pri tome, zaključuje Maretić, »enklitike mogu od glagola biti podosta rastavljene kad pred njim stoje» (t. 442. g).

Autor navedene rečenice nije poštovao Maretićevo pravilo, koje i danas vrijedi. Korektan red riječi u ovoj rečenici bio bi: Na osnovu podataka da se zaključiti da su u dnevnom listu »Oslobođenje« ... stalno zaposlena tri lektora«. Položaj enklitike kakav je u citiranoj rečenici na početku napisa mogućan je kad ona ne bi bila zavisna, tj. kad bismo iz nje izdvojili dio iza veznika *da*: »U dnevnom listu »Oslobođenje« ... stalno *su* zaposlena tri lektora«. Tada bi se mogla primijeniti prva Maretićeva konstatacija o »dosta slobodnom namještanju« enklitika. Njeno bi mjesto tada moglo biti odmah iza prve akcentovane riječi (»U dnevnom *su* listu ...« ili »U dnevnom listu Oslobođenje ... *su* stalno ...«) u zavisnosti od jezičkog osjećanja autorova. Rekao bih da je onaj prvi položaj enklitike, neposredno uz glagol, najčešći.

4. Velika grupa *tamničara* izazvala je tuču u dvorištu. — Da li je u ovoj rečenici iz novina jasno značenje istaknute riječi? Na ovo pitanje se ne bi moglo odgovoriti pozitivno.

Riječ *tamničar* je dvoznačna: od Vukova pa do Rečnika Matice srpske ova je riječ dvojako protumačena: 1. čuvar (u tamnici, zatvoru), 2. osuđenik, zatvorenik (u tamnici), robijaš; sužanj. Dva značenja u očiglednoj opoziciji. U jednom dvojezičnom rječniku (Hrvatskosrpsko-francuskom M. Deanovića i dvojice koautora) autori su smatrali potrebnim da ispred značenja na francuskom jeziku stave, u zagradi, odmah iza odrednice, i objašnjenje, za prvo značenje: *čuvar*, za drugo: *utamničenik*.

Drugo značenje je starije i u izvjesnoj mjeri zastarjelo (u Rječniku JAZU stoji da »se javlja u početku XV v. i upotrebljava se u tom značenju do kraja XX v.«, a za drugo značenje da »se govori i danas«). A baš u tom drugom značenju je ova riječ upotrijebljena u navedenoj rečenici, mada je iz ostalog dijela članka jasno da je riječ o osuđenima. Na taj način autor je za trenutak doveo čitaoca u zabunu jer je njihovu jezičkom osjećanju bliže ono prvo značenje. Zabune ne bi bilo u rečenici: Velika grupa *osuđenika* izazvala je tuču u dvorištu.

5. *Zelenjeti* i *zelenjeti se* nije isto. — Povod za ovaj naslov jezičke pouke su sljedeće dvije rečenice u Oslobođenju: »Mirišu jagode, *zeleni* salata, sir se bijeli ...« i »Šarene se suncobrani, stolovi *zelene*, ne vide se od robe«.

Od pridjeva koji znači boju (i od drugih pridjeva) mogu se naćiniti glagoli na dva načina: pomoću *je* (»jata«) i pomoću *i*, u našem slučaju *zelenjeti* i *zeleniti*. Prvi su neprelazni i znaće: postajati onakav što znaći pridjev (postojati zelen), drugi su prelazni i znaće: ćiniti onakvim što znaći pridjev (ćiniti zelenim, bojiti u zeleno). Oblik prezenta je po glasovnom sklopu isti, ali se razlikuje po akcentu (*zelēni* u prvom slučaju, *zēleni* u drugom slučaju).

Ovi glagoli mogu imati i povratnu formu: *zelenjeti se* znači »biti zelen, isticati se zelenom bojom«, a *zeleniti se* »mazati se zelenom bojom« (ovo je običnije npr. za glagol *crveniti se* u značenju »mazati se crvenom bojom, crvenilom).

U našem slučaju oba puta je upotrijebljen prezent neprelaznog glagola, u značenju »isticati se zelenom bojom«, što znači da mora biti u povratnoj formi. Dakle: »Mirišu jagode, *zeleni se* salata, sir se bijeli...« i »Šarene se suncobrani, stolovi *se zelene*, ne vide se od robe«.

Kao što je za sir rekao da *se bijeli*, a za suncobrane da *se šarene*, autor je to morao učiniti i za salatu i stolove. Ovako kako je napisano znači da »salata postaje zelena« i da stolovi »postaju zeleni«, a to je besmislica.

S. M.